

6.

POGLAVLJE

ISTORIJA EVROPSKIH INTEGRACIJA

Literatura:

- Boldvin, R., & Viploš, Č. (2010). Ekonomija evropskih integracija. Beograd: Data Status.

SADRŽAJ

1. RANI POSLERATNI PERIOD	3
1.1. Evropa 1945. godine	3
1.2. Najvažnije pitanje i vodeće ideologije	4
1.3. Nastanak podeljene Evrope: Hladni rat	5
1.4. Prvi koraci: OEES i EPU	6
1.5. Potreba za dubljim integracijama	9
2. POČETAK INTEGRACIJA	10
2.1. Dve strane evropskih integracija: federalizam i međuvladina saradnja	10
2.2. Dva ekstremna slučaja u ranoj fazi: Savet Evrope i Evropska zajednica za uglj i čelik	11
2.3. Federalistički kolosek: Ugovor iz Rima	12
2.4. Kolosek međuvladine saradnje: od OEES do EFTA	15
3. EVOLUCIJA INTEGRACIJA I EVROPESIMIZAM	16
3.1. Prvo proširenje i sporazumi EEZ-EFTA o slobodnoj trgovini	16
3.2. Evropesimizam	18
3.3. Neuspeh monetarne unije	20
3.4. Svetle tačke integracija u doba inflatorne krize	20
4. PROGRAM JEDINSTVENOG TRŽIŠTA I EVROPSKO EKONOMSKO PODRUČJE	22
4.1. Program jedinstvenog tržišta: EZ 92	22
4.2. Evropsko ekonomsko područje i četvrto proširenje	24
5. Raspad komunizma i Ugovor iz Mاستrihta	25
5.1. Kolaps komunizma	25
5.2. Ugovor iz Mاستrihta, evro i ujedinjenje Nemačke	26
6. Ponovno ujedinjenje istočne i zapadne Evrope	28
6.1. Prvi koraci: evropski sporazumi	28
6.2. Pripreme za proširenje na istok	29
6.3. Proširenje EU na istok	31

1. RANI POSLERATNI PERIOD

1.1. Evropa 1945. godine

Tokom 1945. godine, svaka porodica u bilo kom delu Evrope našla se u situaciji da zajedno sa pripadnicima svoje nacije jeste ili je nedavno bila: (a) pod vlašću brutalnog fašističkog diktatora, (b) pod okupacijom strane vojske ili (c) i jedno i drugo. Kao rezultat grešaka vladajućih struktura poginule su desetine miliona Evropljana, a evropska privreda je bila potpuno ruinirana. Da bi stvari bile gore, Drugi svetski rat nije bio izolovan istorijski događaj. Za ljude srednjih godina, to je bilo drugo iskustvo smrti razaranja kolosalnih razmera. Drugi svetski rat je započeo svega dve decenije nakon kataklizme koju je prouzrokovao Prvi svetski rat (1914-1918). Zaista, u Drugom svetskom ratu, po četvrti put u 130 godina, sukob između Francuske i Nemačke je pokrenuo užasne ratne operacije.

Svima je 1945. godine bilo jasno da se Evropom upravlja na užasno loš način. Ljudi su bili spremni za radikalne promene. Studentima rođenim devedesetih godina i kasnije teško je da se emocionalno sažive sa užasom i poteškoćama koje su bile tako uobičajene u Evropi krajem Drugog svetskog rata. To jeste teško, ali je od ključnog značaja. Naprosto je nemoguće razumeti evropske integracije ako se ne shvati način na koji su Evropljani razmišljali četrdesetih godina.

U zapadnoj Evropi tokom rata je poginulo 8 miliona ljudi, od čega je bilo tri četvrtine Nemaca. U centralnoj i istočnoj Evropi preko 9 miliona ljudi je nestalo, a od toga su 6,3 miliona bili Poljaci. Samo Sovjetski Savez je imao preko 20 miliona žrtava. Činjenica da je većina ubistava potpadala pod genocid čini ovu sliku još strašnijom. Obim razaranja ima ključni značaj za razumevanje podsticaja za evropske integracije nakon 1945. godine. Međutim, možda je teško razumeti način razmišljanja 1945. godine. Da bismo napravili paralelu sa događajima danas, setite se strašnih napada u SAD 11. septembra 2001. godine u kojima je stradalo 3.000 ljudi. Taj događaj je radikalno izmenio način gledanja mnogih ljudi i vlada na svet. Da bi se shvatile razmere smrti tokom Drugog svetskog rata u zapadnoj i centralnoj Evropi, bila bi potrebna po dva napada 11. septembra dnevno svakoga dana od 1938. do 1945. godine, ne računajući 20 miliona ljudi koji su nestali u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR).

Rat je prouzrokovao i ogromnu ekonomsku štetu. Teško je pronaći podatke za centralnu i istočnu Evropu, ali su procene za zapadnu Evropu zastrašujuće. Rat je Nemačku i Italiju koštao četiri decenije ili više privrednog rasta i vratio je austrijski i francuski BDP na nivo iz XIX veka.

Ekonomska, politička i humanitarna situacija u Evropi bila je zastrašujuća u periodu od 1945. do 1947. godine. Proizvodnja hrane je 1946. godine bila na niskom nivou, a zima 1946-1947. bila je naročito oštra. Glad je vladala svuda. Hrana se delila na porcije u većini evropskih država sve do pedesetih godina. S vremena na vreme, u pojedinim delovima Nemačke porcije su sadržale svega 900 kalorija dnevno (danas se smatra da je 2.000 kalorija standardan dnevni unos hrane). Veći deo evropske infrastrukture, industrije i stambenog prostora nalazio se u ruševinama. Mnogi Evropljani su tih godina zavisili od humanitarne pomoći, što je bilo vrlo slično situaciji u kojoj se danas nalaze ratom pogođeni afrički narodi. Administracija UN za pomoć i rehabilitaciju (eng. *UN Relief and Rehabilitation Administration- UNRRA*) potrošila je skoro 4 milijarde američkih dolara na hitnu pomoć u hrani i lekovima, pomogla je da se oko 7 miliona raseljenih lica vrati u svoje domove i obezbedila kampove za oko milion izbeglica koje nisu želele da se vrate u svoju domovinu.

U političkom smislu, zapadna Evropa je prošla kroz krizu vlade i institucija. General De Gaul se povukao sa mesta predsednika Privremene vlade 1946. godine, jer se nije slagao sa novim francuskim ustavom. Italija i Belgija su iskusile neprijatne unutrašnje konflikte u vezi sa svojim monarhijama. Italija je ukinula monarhiju na referendumu koji su pratile optužbe da su komunisti preduzeli neke manipulacije. Povratak belgijskog kralja je izazvao proteste. Glad, protesti i izbeglički kampovi bili su uobičajena pojava širom zapadne Evrope.

1.2. Najvažnije pitanje i vodeće ideologije

Užas i strašni prizori razaranja pokrenuli su jedno pitanje i izveli ga u prvi plan tokom četrdesetih godina: „Kako Evropa može da spreči još jedan rat?“. Rešenja su se javila u zavisnosti od stava o uzrocima rata. Izdvojile su se tri škole mišljenja:

1. Kriva je Nemačka. Vođen ovim uverenjem, tzv. *Morgentov plan* iz 1944. godine zastupao je tezu da je budući rat u Evropi moguće izbeći tako što Nemačku treba pretvoriti u *primarno poljoprivrednu i pastirsku zemlju*. Isto razmišljanje je bilo pokretač evropskih sporazuma nakon I svetskog rata. Taj rat je bio stavljen na teret Nemačke, a pobednici su bili nagrađeni teritorijama i novčanim reparacijama. Rezultat takvih rešenja bio je ciklus oporavka, srdžbe i rivaliteta koji je izazvao Drugi svetski rat.
2. Kriv je kapitalizam. Marksova i Lenjinova škola krivile su kapitalizam za većinu zala na svetu, uključujući oba svetska rata. Ovo verovanje je nudilo komunizam kao rešenje.

3. Kriv je nacionalizam. Treća škola je za rat krivila višak destruktivnog nacionalizma. Rešenje koje je proizilazilo iz ove škole mišljenja bila je tešnja integracija svih evropskih naroda. Iako su se pozivi za ujedinjenu Evropu mogli čuti nakon Prvog svetskog rata i tokom Drugog svetskog rata, najpoznatiji govor ove škole učenja je govor o *Ujedinjenim državama Evrope* koji je Winston Čerčil održao 1946. godine.

Na kraju su treća škola učenja i rešenje evropske integracije prevladali, ali se to nije moglo nazreti krajem četrdesetih godina. Većina evropskih naroda se borila ili da ponovo uspostavi svoje vlade i privrede ili su bili pod direktnom vojnom okupacijom. Nemačka i Austrija su bile podeljene na američke, britanske, francuske i ruske zone. Sovjetske trupe su okupirale centralnu i istočnu Evropu. U zapadnoj Evropi su 1945. i 1946. godina prošle gotovo bez ikakvog napretka na izgradnji posleratne arhitekture. Ograničeni upravljački kapaciteti vlasti u zapadnoj Evropi bili su zaokupljeni žalosnom humanitarnom situacijom. Stvari su se brže odvijale na istoku. Sovjetski Savez je već počeo da sprovodi svoju viziju nove Evrope tokom rata. Komunizam je nametnut prethodno nezavisnim državama Estoniji, Letoniji i Litvaniji, a do 1948. godine komunističke partije su došle na vlast u svakoj zemlji pod sovjetskom upravom. Komunisti su preuzeli vlast u Albaniji i Jugoslaviji, a osnažili su i u Grčkoj. Stav da treba kriviti kapitalizam i da će on prouzrokovati još patnje bio je rasprostranjen i u zapadnoj Evropi. Na parlamentarnim izborima 1946. godine, komunisti su dobili 19% glasova u Italiji i 29% glasova u Francuskoj.

1.3. Nastanak podeljene Evrope: Hladni rat

Amerika Velika Britanija su kategorički odbacile sovjetsku viziju sveta. Njihovo savezništvo sa SSSR-om tokom ratnog perioda i sukob između saveznika i Sila osovine zamenjen je sukobom na relaciji Istok - Zapad, koji je nazvan Hladnim ratom. Do 1947. godine, Amerika i Britanija su zaključile da bi ekonomski jaka Nemačka bila od ključnog značaja za odbranu liberalne demokratije zapadne Evrope. One su spojile svoje zone u *zajedničko područje* (septembra 1947. godine), a Francuska, koja se isprva zalagala za Morgentov plan, pridružila im se 1948. godine. Nemačka Konrada Adenauera donela je ustav 1948. godine.

Reagujući na poteze Zapada, koji je želeo da uspostavi nemačku vlast u njegovim zonama, SSSR je otežao ulazak zapadnih snaga u Berlin. Sovjeti su konačno uveli tzv. *Berlinsku blokadu* 24. juna 1948. godine. Zapadne sile su izvratile poznatim *Berlinskim vazdušnim mostom*. U maju 1949. godine uspostavljena je Federativna Republika

Nemačka. Nova vlada se složila da da vojni doprinos zapadnim odbrambenim naporima.

Sovjetsko agresivno nametanje sopstvenog rešenja (komunizam za sve) prouzrokovalo je reakciju Zapada, i stvaranje *gvozdene zaves*e između dve strane. Istočno od gvozdene zavese posleratna arhitektura je bila je zasnovana na komunizmu i jednopartijskoj politici. Na Zapadu, bila je zasnovana na višepartijskoj demokratiji, socijalno-tržišnoj ekonomiji i evropskim integracijama.

Konrad Adenauer (1876-1967)

Rođen u skromnoj porodici, uspeo je da postane gradonačelnik Kelna. Nacisti su ga sklonili sa tog položaja 1933. godine. Bio je predsednik Parlamentarnog veća 1948. godine, koje je sastavilo nemački ustav (Osnovni zakon) pre nego što je postao prvi kancelar (tj. premijer) Nemačke - na tom položaju je bio od 1949. do 1963. godine. Pod njegovim vođstvom, Nemačka je vratila svoj suverenitet, priključila se Evropskoj ekonomskoj zajednici i NATO i postala kamen temeljac zapadne evropske demokratije i ekonomske snage. Adenauer je bio glavni zagovornik bliske francusko-nemačke saradnje i nemačkog sistema socijalnog blagostanja.

Spajanje francuske, američke i britanske zone bio je odlučujući trenutak za Evropu. Eksperimentalna i ideološki zasnovana podrška evropskim integracijama postajala je snažnija zahvaljujući tome što su evropski narodi nastojali da ostvare svoje interese. Francuski lideri su francusko-nemačku integraciju videli kao način da ojačaju svoju poziciju u odnosu na američko-britanski uticaj na kontinentu, a istovremeno su osigurali da reindustrializovana Nemačka postane ekonomski partner, pre nego vojni suparnik. Britanija i SAD su podržavale evropske integracije kao najbolji način da se suprostave širenju komunizma u Evropi. Nemački lideri su prigrlili evropske integracije kao najsigurniji put da Nemačkoj ponovo obezbede poziciju normalne države (Nemačka je priznata kao nezavisna tek 1955. godine). Italijanski lideri su takođe pozdravili evropske integracije, koje su im obezbedile ideološku osnovu suprotnu komunizmu i pomogle im da naprave otklon od fašističke prošlosti. Narodi Beneluksa (Belgija, Holandija i Luksemburg) bili su srećni ako mogu na bilo koji način da utiču na smanjenje verovatnoće da izbije još jedan francusko-nemački sukob.

1.4. Prvi koraci: OEES i EPU

Sa aspekta evropskih integracija, najvažniji rezultat zapadnoevropskih napora u suprotstavljanju komunizmu bio je tzv. **Maršalov plan** i Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju - OEES (eng. *Organization for European Economic Cooperation* - OEEC). Reagujući na izuzetno lošu ekonomsku situaciju u Evropi i pretnju da

komunisti dođu na vlast u Grčkoj, Italiji i Francuskoj, američki državni sekretar Džordž Maršal je objavio da će SAD pružiti ekonomsku pomoć svim evropskim nacijama zapadno od Urala ukoliko uspeju da se slože oko zajedničkog programa za ekonomsku rekonstrukciju.

Ubrzo potom, evropski narodi su se okupili u Parizu da razmotre Maršalov predlog (SSSR i zemlje centralne i istočne Evrope na kraju su se povukle i nikada nisu dobile sredstva na osnovu Maršalovog plana). Na konferenciji je trebalo da se utvrdi koji iznos sredstava je tačno potreban i da se na insistiranje SAD osnuje stalna organizacija (Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju) u kojoj bi Evropljani sarađivali na njihovom zajedničkom ekonomskom oporavku. Evropljani su propisno razvili zajednički program i organizaciju. Američki kongres, koji je najpre bio skeptičan, odlučio je da finansira Maršalov plan u aprilu 1948. godine nakon što su komunisti preuzeli vlast u Čehoslovačkoj.

OEES je uspostavljena 1948. godine i imala je 13 članica od starih EU 15 (Finska je bila pod sovjetskim pritiskom da ostane neutralna, a Španija je bila pod Frankovom diktaturom) plus Norveška, Island, Švajcarska, Turska i američko-britanska zona Slobodne teritorije Trsta sve do njenog pripajanja Italiji. Nemačka je još uvek bila pod okupacijom, ali su predstavnici iz zapadnih zona učestvovali. Od 1948. do 1952. godine pomoć na osnovu Maršalovog plana dostigla je 12 milijardi dolara, od čega je polovina otišla Velikoj Britaniji, Francuskoj i Zapadnoj Nemačkoj.

Pandan Maršalovom planu sovjetskog bloka, Savet za zajedničku ekonomsku pomoć (eng. *Council of Mutual Economic Assistance - CMEA*) osnovan je 1949. godine.

Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju (OEES)

Članice OEES su formirale Savet koji je donosio odluke na osnovu međuvladine saradnje (jednoglasno donošenje odluka). Predsedavajući su bili uticajni ljudi tog doba (Pol-Anri Spak, Pol van Ziland, Dirk Striker, Entoni Iden, Ričard Hitkout Ejmori). Značaj OEES je porastao 1952. godine kako je pomoć na osnovu Maršalovog plana okončana i kako se fokus američke potrošnje pomerio više ka vojnim operacijama u vidu Severnoatlantskog saveza (eng. *North Atlantic Treaty Organization - NATO*). OEES je 1961. godine transformisan u Organizaciju za ekonomsku saradnju i razvoj (eng. *Organization for Economic Cooperation and Development - OECD*).

OEES je podelila američku pomoć svojim članicama, ali je njena mnogo značajnija uloga što se evropske istorije tiče bila mandat za unapređenje evropske ekonomske integracije. To je sprovedeno pomoću smanjenja unutarevropskih trgovinskih barijera i unapređenja unutarevropskog sistema plaćanja uspostavljanjem Evropske platne unije (eng. *European Payments Union-EPU*).

Evropska platna unija (EPU) 1950 - 1958. godine

Većina evropskih naroda je bankrotirala nakon 1945 godine, tako da se trgovina generalno obavljala na osnovu bilateralnih sporazuma, često podrazumevajući barter aranžmane. EPU je predstavljala prelazak sa bilateralnih na multilateralni sistem. Svakog meseca, članovi EPU su zaračunavali manjkove i viškove na sopstvene bilateralne račune sa drugim članicama EPU. Oni su se zapravo međusobno potirali tako da je svaka država ostajala sa ukupnim deficitom ili suficitom prema EPU. Velika prednost ovakvog sistema bila je u tome što su, s obzirom na to da države više nisu dugovale novac jedna drugoj direktno, nestali podsticaji za uvoz ili izvoz prema određenom partneru zasnovani na međusobnim potraživanjima. Kao posledica toga, mogla je da se olabavi mreža bilateralnih trgovinskih restrikcija koje su postavljene neposredno nakon rata. U prvim godinama, EPU je uklonila sve diskriminatorne trgovinske mere između članica EPU. Članstvo u EPU/OEES takođe je uticalo na razvoj ukupne trgovinske liberalizacije putem *Pravilnika liberalizacije*. On je obavezivao članice da postepeno smanjuju trgovinske barijere sve do 25% njihovih početnih nivoa. Tokom ovog perioda unutarevropska trgovina je ostvarila snažan rast, za više nego duplo tokom trajanja EPU (1950-1958), a uvoz iz Severne Amerike je porastao za svega 50%. Trgovinski suficit u razmeni sa SAD omogućio je evropskim centralnim bankama da akumuliraju značajan iznos dolarskih rezervi. To je obnovilo njihovu finansijsku stabilnost i podstaklo trgovinsku liberalizaciju umanjujući značaj novčanih poravnjenja kao opravdanja za uvozne restrikcije. Do 1958. godine finansijska pozicija članica EPU bila je dovoljno jaka da im omogući da obnove konvertibilnost svojih valuta (pre toga, valute nisu bile konvertibilne; odnosno privatnim licima nije bilo dozvoljeno da razmenjuju francuske franke za dolare ili nemačke marke bez prethodne dozvole vlade).

SAD su 1949. godine zahtevale da OEES uloži veće napore u razvoj evropske ekonomske integracije, naročito trgovinske liberalizacije u okviru OEES. Do tog trenutka, novac na osnovu Maršalovog plana bio je većinom korišćen za finansiranje dolarskog deficita evropskih zemalja u EPU. Reagujući na pritisak SAD, članice OEES su se složile da uklone kvantitativne restrikcije na privatne uvozne poslove. Iako je ovaj korak imao ograničen uticaj (u to vreme dobar deo unutarevropske trgovine obavljale su korporacije pod kontrolom država), 60% privatne unutarevropske trgovine bilo je oslobođeno zahvaljujući ovoj meri OEES do kraja 1950. godine, a 89% do kraja 1959. godine. Trgovinska liberalizacija OEES bila je važna iz bar dva razloga:

1. Liberalizacija je podsticala brz rast trgovine i dohotka. Pedesete godine su obeležili izvanredan porast BDP-a i izvoz industrijske robe, bar na samom kontinentu.
2. Na razmišljanje tvoraca politika u velikoj meri je uticala činjenica da je industrijski proizvod rastao po istorijski nezabeleženim stopama, upravo kada je evropska trgovina bila liberalizovana.

Tačka broj dva je predstavljala kritičnu promenu u načinu razmišljanja kreatora politike koja je na kraju otvorila vrata za opsežnu ekonomsku liberalizaciju na osnovu Ugovora iz Rima. U decenijama koje su usledile nakon Prvog svetskog rata, naročito tokom tridesetih godina, na privredni rast se gledalo kao na konkurenciju između država. U takvim konkurentskim odnosima trgovinske barijere su imale centralnu ulogu s obzirom na to da je svaka zemlja težila da sačuva svoje tržište za sopstvene industrijaliste.

Za razliku od navedenog, korelacija između trgovinskih barijera i industrijskog rasta potpuno je preokrenuta tokom četrdesetih i pedesetih godina. Trgovinska liberalizacija između naroda zapadne Evrope išla je ruku pod ruku sa spektakularnim rastom; čak su unutarevropski uvoz i izvoz porasli znatno brže od proizvoda. Evropski lideri su počeli da posmatraju evropske integracije kao ideju koja je imala i ekonomskog i političkog smisla.

1.5. Potreba za dubljim integracijama

Iako je OEES bila uspešna u ekonomskom smislu, određene članice su smatrale da unutar nje nema dovoljno prostora za dublje integracije za koje su smatrale da su neophodne da bi se izbegli ratovi u budućnosti i obnovila ekonomska snaga. Hladni rat je ubrzao ovu potrebu. Sa tenzijama između Zapada i Istoka koje su postepeno rasle, Nemačkoj je ne samo moralo da bude dozvoljeno da obnovi svoju industrijsku moć, već je trebalo i ponovo naoružati radi suprotstavljanja pretnjama od sovjetske teritorijalne agresije. S obzirom na to da je mnogim Evropljanima, pa i Nemcima još uvek bila neprijatna pomisao na ideju o ekonomski i vojno jakoj Nemačkoj, integrisanje Nemačke u supranacionalnu Evropu se činilo kao prirodan korak napred.

2. POČETAK INTEGRACIJA

2.1. Dve strane evropskih integracija: federalizam i međuvladina saradnja

Iako je do kraja četrdesetih godina bilo jasno da će evropske integracije biti osnova posleratne arhitekture zapadne Evrope, odmah se javio ozbiljan raskol u vezi sa ulogom nacionalnih država. Čak i danas, ovaj raskol usmerava raspravu o evropskim integracijama zbog čega je važno razmotriti i poreklo ova dva stava.

1. Jedan broj Evropljana je smatrao da su nacionalni suverenitet i nacionalne države čine labilan sistem sklon ratnom delovanju. Do kada seže sećanje, evropske države su bile uključene u neprekidne borbe za dominaciju - borbe koje su obično podrazumevale invaziju na druge evropske države. Industrijalizacija je međusobno ubijanje učinila „efikasnijim“, a troškovi ovih sukoba su stigli do tačke u kojoj niko nije mogao da bude pobednik. Prema tim misliocima, čak ni demokratija nije bila dovoljna da spreči užasne ratove. I Hitler je prvi put došao na vlast demokratskim putem. Da bi se sprečio još jedan ciklus oporavka i nacionalnog rivaliteta koji je mogao da izazove treći svetski rat, narodi bi trebalo da postanu deo federalističke strukture - supranacionalne organizacije koja će preuzeti određeni deo nadležnosti koje su obično bile isključivo u rukama nacionalnih vlasti.
2. Drugi deo Evropljana, predvođen Velikom Britanijom, zadržao je stav da su nacionalne države najefektivniji i nastabilniji vid vladavine. Za njih je evropske integracije trebalo da prime oblik bliže saradnje - naročito ekonomske i da se isključivo sprovode na međuvladinom nivou, tj. sva vlast bi ostala u rukama nacionalnih zvaničnika, a bilo koji vid saradnje bi morao da bude jednoglasno usvojen od svih učesnika.

Ne iznenađuje to što je federalistička škola bila najpopularnija u državama koje su iskusile loše vođstvo - neuspehe koji su se merili brojem umrlih i masovnim razaranjem. U toj grupi su bile Belgija, Holandija, Luksemburg, Francuska, Austrija, Nemačka i Italija. Građani onih država čije su vlasti izbegle stranu okupaciju ili katastrofalne gubitke života zadržale su tradicionalnu veru u nacionalnu državu. U tu grupu su spadale Velika Britanija, Danska, Norveška, Island, Irska, Švedska i Švajcarska. Španija i Portugalija su ostale pod vlašću fašističkih diktatora sve do sedamdesetih godina.

2.2. Dva ekstremna slučaja u ranoj fazi: Savet Evrope i Evropska zajednica za ugalj i čelik

Međuvladina saradnja je inicijalno dominirala posleratnom arhitekturom. Delimično, to je jednostavno bilo pitanje pravog trenutka. Jedina velika evropska zemlja koja je zaista imala efektivnu, demokratsku vlast pre 1947. godine bila je Britanija - koja se čvrsto zalagala za put međuvladine saradnje. Prve tri organizacije OEES, Savet Evrope i Sud za ljudska prava - pratile su tradiciju međuvladine saradnje. OEES je funkcionisala isključivo po tom principu, a na Kongresu Evrope 1948. godine uspostavljene su dve institucije međuvladinog karaktera: Savet Evrope (1949) i Sud za ljudska prava (1950), koje funkcionišu i danas i potpuno su odvojene od EU.

Prvi veliki korak u pravcu federalizma dogodio se 1952. godine kada je nastao **Šumanov plan** inspirisan radom *oca evropskih integracija* Žanom Moneom, a koji je promovisao ministar inostranih poslova Francuske Robert Šuman. Šuman je predložio da Francuska i Nemačka stave svoje sektore za ugalj i čelik pod supranacionalnu kontrolu. To je bio radikalni korak za to vreme. Takav korak bi danas bio potpuno nezamisliv.

Robert Šuman (1886-1963) i Žan Mone (1888-1979)

Rođen u Luksemburgu, Šuman je studirao i radio u Nemačkoj sve do završetka Prvog svetskog rata. Postao je građanin Francuske kada je područje Alzas-Loren vraćeno Francuskoj 1918. godine. Obavljao je nekoliko funkcija u posleratnoj francuskoj vladi, uključujući funkcije ministra za finansije, premijera i ministra inostranih poslova. Šuman je obezbedio političku podršku za nastanak Evropske zajednice za ugalj i čelik, koju većina smatra polazištem buduće Evropske unije. Takođe je bio i prvi predsednik (1958-1960) Evropskog parlamenta.

Žan Mone, rođen u mestu Konjak 1888. godine, bio je briljantan organizator i kao takav je pomogao da se organizuju logističke operacije savezničke vojske u Prvom i Drugom svetskom ratu. Pred kraj Drugog svetskog rata priključio se Slobodnoj francuskoj vladi Šarla de Gola i bio je odgovoran za Moneov plan koji se smatra da je dao osnovu posleratne industrijalizacije u Francuskoj. Mone je bio Evropejac po ubeđenju i vodio je Evropski pokret pedesetih i šezdesetih godina. Mone, koga nazivaju i *ocem evropskih integracija*, bio je mozak koji je stajao iza ideje o EZUČ i prvi predsednik njenog Visokog rukovodstva (preteče Evropske komisije) od 1952. do 1955. godine. Nastavio je da radi na stvaranju Evropske ekonomske zajednice i Evropske zajednice za atomsku energiju (eng. *European Atomic Energy Community - Euratom*). Umro je 1979. godine

Sušтина je u tome da se smatralo da su ugalj i čelik glavni resursi industrijske privrede tog vremena i kao takvi od ključnog značaja za vojnu i industrijsku moć

država. Šuman je svoj plan vrlo eksplicitno objašnjavao kao sredstvo za onemogućavanje bilo kakavog budućeg francusko-nemačkog ratnog sukoba. I druge evropske nacije su pozvane da se pridruže Evropskoj zajednici za ugalj i čelik - EZUČ (eng. *European Coal and Steel Community*) što su Belgija, Luksemburg, Holandija i Italija i učinile. Na taj način je stvorena grupa naroda poznata kao *Šestorica* – grupa koja je bila i ostala pokretačka snaga evropskih integracija sve do danas.

Evropska zajednica za ugalj i čelik (EZUČ)

Francuska i Nemačka su pokrenule inicijativu za stvaranje EZUČ, pozivajući i druge nacije da stave svoje sektore za ugalj i čelik pod supranacionalnu nadležnost. Imajući u vidu da se u to vreme smatralo da su ugalj i čelik okosnica moderne industrijske ekonomije, većina država je odbila tu ideju. Struktura EZUČ je do te mere umanjivala ulogu nacionalnih država da je to nezamislivo iz današnje perspektive. Ona još uvek predstavlja najveće dostignuće evropskog federalizma. Najvažnije odluke koje se tiču tema kao što su određivanje cena, trgovina i proizvodnja u tada ključnim sektorima za ugalj i čelik stavljeni su pod nadležnost Visokog rukovodstva. To telo - preteča današnje Evropske komisije - sastojalo se od zvaničnika koje je imenovalo šest država članica. Do vremena kada je EZUČ počela da funkcionise, Evropa je postala umnogome drugačije me sto nego sto je bila 1945. godine. Bila je 1952. godina i tenzije Hladnog rata uu rasle. U ekonomskom smislu, stvari su se poboljšavale. Šestorica su uspela da vrate svoje privrede na pravi kolosek i uspele su da ostvare neverovatan rast (u većini država je ostvaren dvocifren godišnji privredni rast).

2.3. Federalistički kolosek: Ugovor iz Rima

EZUČ je predstavljala uspeh, ne toliko zbog toga što je na taj način rešen složen problem sektora za ugalj i čelik Evrope, već zbog toga što je bila svojevrsan putokaz evropskih integracija. Pokazalo se da Šestorica mogu da funkcionišu unutar federalne strukture. Šestorica kao celina, ali naročito Nemačka, nastavili su sa spektakularnim rastom, ali su se istovremeno povećavale napetosti na relaciji Istok-Zapad. U svetlu svetlu takvih događaja ponovno naoružavanja Nemačke nametnulo se kao neophodnost.

Nemačka se 1955. godine priključila odbrambenoj organizaciji zapadne Evrope Severnoatlantskom savezu (NATO) i zaista počela da se naoružava. To je prouzrokovalo reakciju Sovjetskog bloka – SSSR-a i zemalja centralne i istočne Evrope koje su formirale Varšavski pakt da bi se suprotstavile NATO. Sve je to ponovo pokrenulo pitanje potrebe dubljih evropskih integracija.

Do 1955. godine postalo je jasno da ugalj i čelik više nisu ključni resursi evropske privrede u ekonomskom ili vojnom pogledu. EZUČ više nije bila dovoljna da se veruje da je novi francusko-nemački rat nezamisliv. Evropski lideri su počeli da razmišljaju u pravcu šire ekonomske integracije. S obzirom na to da nisu uspjeli da pređu direktno na političke ili vojne integracije prirodan korak ka daljem napretku bile su šire ekonomske integracije.

Neuspešna integracija

Ohrabren brzim prihvatanjem EZUČ, Žan Mone je sugerisao još ambicioznije planove za ujedinjenje Evrope. Početkom pedesetih godina, lideri Šestorice izradili su planove za supranacionalnu organizaciju nadležnu za odbranu - Evropsku odbrambenu zajednicu (eng. *European Defence Community-EDC*) - kao i za duboku političku integraciju - Evropsku političku zajednicu - EPZ (eng. *European Political Community - EPC*). Ovaj neverovatan entuzijazam za stvaranje supranacionalnih institucija doživeo je neuspeh kada je francuski parlament odbacio EDC. Nakon toga su napušteni i planovi za EPZ. Treba istaći koliko su predlozi za EZUČ, EDC i EPZ prema današnjim standardima bili revolucionarni. Evropske vlade danas oklevaju da prenesu svoj suverenitet i u sasvim trivijalnim pitanjima kao što je kontrola saobraćaja; cilj političke unije se u tom svetlu čini donkihotovskim. Većini neevropskih naroda bi zagovaranje tako velikog prenosa suvereniteta na supranacionalna tela bilo nezamislivo. U SAD bi tako nešto moglo da bude protumačeno čak i kao izdaja. Nasuprot tome, u svetlu smrti i destrukcije tokom Drugog svetskog rata to je bio glavni pravac razmišljanja.

Žan Mone je formirao vrlo moćnu grupu za pritisak nazvanu Akcioni komitet za Ujedinjene države Evrope - čiji su članovi bili vodeće ličnosti svih glavnih političkih partija u svakoj od zemalja Šestorice. Cilj rada grupe bio je ništa drugo do spajanje evropskih država u supranacionalnu organizaciju po principu EZUČ, ali mnogo sveobuhvatniju.

Ministri inostranih poslova Šestorice sastali su se u Medini u junu 1955. godine da započnu proces koji je nedugo potom doveo do potpisivanja dva ugovora u Rimu 25. marta 1957. godine: prvi kojim je stvorena Evropska zajednica za atomsku energiju (Euratom) i drugi kojim je stvorena Evropska ekonomska zajednica - EEZ (eng. *European Economic Community - EEC*). S obzirom na to da je EEZ vremenom postala mnogo značajnija od Euratoma, Ugovor iz Rima se zapravo odnosi na ugovor kojim je osnovana EEZ. Taj ugovor je brzo ratifikovan u nacionalnim parlamentima svih šest zemalja i EEZ je počela da funkcioniše u januaru 1958. godine. (Ustanove EZUČ, EEZ i Euratoma spojene su u Evropske zajednice ili EC 1965. godine.) Nacrte ugovora iz Rima napravio je Spakov Komitet u periodu od jula 1955. do aprila 1956. godine. Velika

Britanija je učestvovala u preliminiranim sastancima Komiteta, ali se povukla u oktobru 1955. godine. Žan Mone i drugi u smatrali da je Velika Britanija pokušavala da sabotira federalističke inicijative Šestorice.

Ugovor iz Rima je obavezao Šesticu na vrlo intenzivne ekonomske integracije. Pored uvođenja carinske unije (uklanjanja svih carina i kvota na trgovinu u okviru EEZ i usvajanje zajedničkih carinskih stopa na uvoz iz država koje nisu članice, obećani su i slobodno kretanje radne snage, integracija tržišta kapitala, slobodna trgovina u sektoru usluga, kao i čitav niz zajedničkih politika - od kojih je neke trebalo da sprovede supranacionalna tela. Ugovorom je takođe uspostavljen i određeni broj supranacionalnih institucija kao što su Evropska parlamentarna skupština (preteča Evropskog parlamenta), Evropski sud pravde i najvažnija od svih - Evropska komisija.

EEZ je prve godine svog postojanja utrošila na uspostavljanje administrativne mašinerije u Briselu i razvoj integracionih programa. Počelo se sa najkonkretnijim delom ambiciozne integracione šeme u Ugovoru: carinskom unijom. Prema Ugovoru, uklanjanje carina u okviru EEZ trebalo je da se sprovede u tri faze, od kojih je bilo predviđeno da svaka traje četiri godine: januar 1958. - decembar 1961; januar 1962. - decembar 1965. i januar 1966. - decembar 1969. Predviđena je i mogućnost odlaganja u trajanju od tri godine, tako da je maksimalan period liberalizacije iznosio 15 godina. Kao što se ispostavilo, nije bilo potrebno dodatno vreme. Uvozne kvote u okviru EEZ bile su napuštene prema planu do 1961. godine, a carine su svedene na nulu do jula 1968. godine - godinu i po dana pre roka.

Kako to da je EEZ uspela da realizuje ambiciozan plan jedinstvenog tržišta 18 meseci pre predviđenog roka? Formiranje carinske unije se poklopilo sa periodom nezabeleženog ekonomskog napretka i to je u velikoj meri neutralizovalo političke i ekonomske troškove restrukturisanja prouzrokovanog liberalizacijom. Zaista, tokom tzv. *zlatnog doba rasta*, od 1950. do 1973. godine, nezaposlenost u Evropi iznosila je u proseku svega 2,5%, dok su se dohoci udvostručili u Francuskoj, Belgiji i Holandiji ili utrostručili u Nemačkoj i Italiji.

Nove zajedničke spoljne carine koje su sve članice EEZ primenjivale formirale su se kao jednostavan aritmetički prosek carina u šest zemalja pre učlanjenja u EEZ. Suštinski, to je značilo da su Francuska i Italija spustile svoje spoljne carine, a zemlje Beneluksa podigle svoje. Carine u Nemačkoj su bile neka sredina. Prema pravilima Ugovora iz Rima, prihod od carina se plaćao direktno Evropskoj komisiji.

2.4. Kolosek međuvladine saradnje: od OEES do EFTA

Stvaranje EEZ je uvelo mnoge nove elemente u proces evropskih ekonomskih integracija. Do tada je procesom trgovinske liberalizacije upravljala OEES tako što su države sprovodile liberalizaciju na nediskriminatornim osnovama. EEZ je trebalo da ide mnogo dalje, uklanjajući sve trgovinske barijere, ali na diskriminatornoj, odnosno preferencijalnoj osnovi. Zbog otvaranja, uvoz iz zemalja koje nisu članice ne bi bio koristan. Nadalje, Šestorica su bila posvećena usvajanju zajedničkih carina na celokupan uvoz iz zemalja koje nisu članice. Preostalih 11 članica OEES ostavljeno je po strani.

Plašeći se diskriminacije i marginalizacije koja je mogla da se dogodi u bilateralnom suočavanju sa EEZ, sedam tih *autsajdera*, predvođenih Velikom Britanijom, reagovao je tako što su stvorili sopstveni blok 1960. godine - Evropsku asocijaciju za slobodnu trgovinu (eng. *European Free Trade Association - EFTA*). Do početka sedamdesetih godina sve zapadnoevropske države su napustile bilateralizam, osim Irske koja je bila u monetarnoj uniji sa svojim glavnim trgovinskim partnerom (Velikom Britanijom). Grčka i Turska su se obe prijavile za članstvo u EEZ čim je Ugovor iz Rima potpisan, a Španija je potpisala sporazum o preferencijalnoj trgovini sa EEZ 1970. godine (sa EFTA 1979. godine).

Konvencija iz Stokholma - osnivački dokument EFTA - obavezala je države članice EFTA da ukinu carine na međusobnu trgovinu uporedo sa rasporedom planiranim za EEZ, tako da je EFTA sustigla ubrzano smanjivanje carina EEZ. Što je važnije, EFTA je bila zona slobodne trgovine, a ne carinska unija, tako da nije postojala obaveza zajedničkog usvajanja spoljnotrgovinske politike. To je bilo važno ukoliko je želelo da se izbegne supranacionalno donošenje odluka i omogućilo je Velikoj Britaniji da zadrži svoje preferencijalne carine sa zemljama Komonvelta. Trgovina poljoprivrednim proizvodima bila je isključena iz procesa liberalizacije EFTA.

Trgovinska liberalizacija obećana Ugovorom iz Rima i Konvencijom iz Stokholma (osnivački dokument EFTA) ubrzano je počela da se primenjuje šezdesetih godina. Do kraja šezdesetih trgovinski aranžmani u zapadnoj Evropi mogli su da se opišu kao dva kruga koja se ne preklapaju. Smanjivanje trgovinskih barijera u okviru EEZ imalo je trenutačan i dramatičan uticaj na modele trgovine. Tokom formiranja carinske unije udeo EEZ u sopstvenoj trgovini porastao je sa 30% na 50%, dok je udeo uvoza iz ostalih zapadnoevropskih država čak i smanjen sa 8% na 7%.

3. EVOLUCIJA INTEGRACIJA I EVROPESIMIZAM

3.1. Prvo proširenje i sporazumi EEZ-EFTA o slobodnoj trgovini

Početak šezdesetih godina preduzeća u EFTA i EEZ imala su približno jednak pristup tržištima one druge grupacije s obzirom na to da se tek počelo sa uklanjanjem preferencijalnih carina. Kako su barijere počele da padaju unutar EEZ i EFTA (ali ne međusobno), pojavila se diskriminacija. To je značilo izgubljene mogućnosti za ostvarenje profita za izvoznike obe grupe. Uz to, relativna ekonomska težina i ekonomske performanse nisu bile jednake u oba kruga. BDP, kao i potencijalna snaga tržišta šest naroda EEZ bio je više nego dvostruko veći od sedam država EFTA, a dohoci EEZ rasli su duplo brže. Klub EEZ bio je daleko atraktivniji za izvoznike od kluba EFTA. U skladu sa tim, progresivno smanjivanje barijera unutar grupe stvaralo je novu političko ekonomsku podršku u prilog proširenja EEZ. Međutim, kako je diskriminatorna liberalizacija stvorila tu podršku za proširenje?

Ideja koja stoji iza tih političko-ekonomskih snaga može da se objasni pomoću jedne anegdote. Dva kampera koji su se smestili u svoje šatore, začuju urlik gladnog medveda grizlija u svojoj blizini. Jedan kamper počne da oblači svoje patike za trčanje. Drugi kamper reče: „Jesi li poludeo? Ne možeš da pobegneš medvedu!“. Prvi kamper, koji je nastavio da vezuje svoje pertle odgovara: „O, pa ne moram ja da budem brži od medveda. Ja samo treba da budem brži od tebe.“. Kada govorimo o tome da pretrčimo medveda i da budemo uspešni u poslu, relativna konkurentnost je ključna za uspeh. Preduzeću može da naštetiti bilo šta što pomaže njegovim rivalima.

U ovom slučaju, bliža integracija EEZ je umanjivala relativnu konkurentnost preduzeća izvan EEZ na tržištu EEZ, čime je ugrožavala njihovu prodaju i profit. Naravno, isto se događalo firmama iz EEZ na tržištu EFTA, ali imajući u vidu mnogo veće tržište EEZ pritisci na članove EFTA da se prilagode bili su mnogo veći nego oni koje su trpele članice EEZ. Ovaj efekat objašnjava kako je moguće da preferencijalna integracija pojedinih nacija može da promeni političko-ekonomski stav isključenih nacija. Ovo se još naziva *domino teorijom* regionalnih integracija; preferencijalno smanjivanje određenog broja trgovinskih barijera stvara nove pritiske na autsajdere da se priključe trgovinskom bloku i kako se trgovinski blok povećava, pritisak na zemlju da se priključi postaje sve veći. Kao što će istorijski događaji pokazati, britanska vlada je prva reagovala na ovaj pritisak.

Velika Britanija se 1961. godine prijavila za članstvo u EEZ. Bilo je mnogo razloga za ovaj preokret. Krajem pedesetih godina Velika Britanija je delimično očekivala da će se EEZ pokazati kao neuspeh kao što je to bilo i u slučaju EDC i EPZ pre toga. Štaviše,

nasleđe rata se osećalo u vazduhu u velikoj meri. Klement Atli, bivši britanski premijer okarakterisao je EEZ kao „šest nacija, među kojima smo morali da spasavamo četiri od preostale dve". Međutim, kada je EEZ uspostavljena i počela dobro da funkcioniše, situacija je bila potpuno drugačija. Britanska industrija se suočila sa realnošću rasta diskriminacije na najvećim tržištima Evrope koja su ostvarivala ubrzani rast. Britanska vlada je morala da reaguje; EFTA nije bila zamena za slobodan pristup tržištima EEZ.

Jednostrana odluka Velike Britanije prouzrokovala je domino efekat. Ukoliko Velika Britanija pređe iz EFTA u EEZ, preostale članice EFTA bi se suočile sa diskriminacijom na još većem tržištu (s obzirom na to da je EEZ carinska unija, Velika Britanija bi morala ponovo da nametne carine na uvoz iz preostalih zemalja EFTA). Ta mogućnost je navela druge narode da promene svoj stav prema članstvu. U tom slučaju, Irska, Danska i Norveška brzo su reagovala na potez Britanije. Druge članice EFTA nisu se prijavile iz političkih razloga, kao što su neutralnost (Austrija, Finska, Švedska i Švajcarska), nedostatak demokratije (Portugalija) ili zato što nisu pretežno zavisile od tržišta EEZ (Island).

I dok je Nemačka snažno podržavala članstvo Velike Britanije, Francuska je bila protiv tog rešenja. Na čuvenoj novinarskoj konferenciji u januaru 1963. godine, francuski predsednik Šarl de Gol usprotivio se prvom pokušaju proširenja. Četiri prethodna člana EFTA ponovo su se prijavila 1967. godine i De Gol je još jednom rekao „ne".

Šarl de Gol (1890-1970)

Šarl Andre Žozef de Gol rođen je u Lilu u dobrostojećoj porodici (njegov otac je bio profesor književnosti i istorije). Dva puta ranjen u Prvom svetskom ratu, bio je zarobljen od nemačkih snaga. Pukovnik francuske vojske po izbijanju Drugog svetskog rata, brzo je uznapredovao do čina brigadnog generala (najmlađi general francuske vojske postao je u svojoj 49. godini). De Gol se snažno protivio predaji francuske vojske u junu 1940. godine (nakon svega dve nedelje borbi) i emitovao je svoj apel 18. juna iz Londona: „Francuska je izgubila bitku, ali ne i rat". Njegov poziv je pridobio lidere nekih francuskih prekomorskih teritorija i on je stvorio Francuski pokret otpora kao opoziciju kolaboracionističkoj Višijevskoj republici predvođenoj maršalom Petenom. Nakon rata, bio je izabran za predsednika Privremene vlade. Povukao se 1946. godine, nezadovoljan slabim položajem predsednika definisanim novim ustavom. Kao i Adenauer, snažno je podržavao francusko-nemačku saradnju, ali nije se deklarirao kao Evropejac na prvom mestu, već se suprotstavljao supranacionalnim organizacijama poput EZUČ. Francuska je ipak već usvojila Ugovor iz Rima pre njegovog povratka na vlast tokom krize 1958. godine. General je svojom ličnošću dominirao političkim životom i učinio je mnogo da Francuska obnovi svoje dostojanstvo i moć. Povukao se 1969. a umro naredne godine.

Međutim, kada se povukao sa funkcije, prijave su reaktivirane, ovaj put na inicijativu EEZ. Nakon mnogih odlaganja, članstvo četiri zemlje je bilo odobreno 1973. godine. U to vreme, građani Norveške su na referendumu odbili članstvo u EEZ.

Neizbežan prelazak četiri članice EFTA u EEZ moglo se unapred predvideti i ono je prouzrokovalo sekundaran domino efekat. Proširenje EEZ 1973. godine značilo je znatno uvećanje tržišta EEZ i smanjenje tržišta EFTA. Firme koje su poslovale u preostalima državama članicama EFTA bile su u lošijem položaju na više tržišta a uživale su prednosti na značajno manjem tržištu. U skladu sa tim, industrije EFTA su vršile pritisak na svoje vlade da poboljšaju trenutno stanje. Rezultat je bio niz bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini (eng. *Free Trade Agreement - FTA*) između preostalih država EFTA sa EEZ.

Ovakva promena stava zahteva određeno objašnjenje. Stav, recimo Švedske, prema ovim sporazumima sa EEZ bila je stvar političke kalkulacije na vrhu. Stoga može delovati neobično da je kalkulacija švedske političke elite dovela do potpisivanja sporazuma 1972. godine, a da se to nije pokazalo kao politički optimalno u prethodnim decenijama. Objašnjenje naravno glasi da čvršće integracije među trgovinskim partnerima određene nacije (u ovom slučaju Velike Britanije, Danske i Irske i EEZ) menjaju ekonomske uslove sa kojima se švedski izvoznici suočavaju. Ovo preoblikovanje ekonomskih uslova prenosi se na nove političke okolnosti. Takvi uticaji su na snazi danas. Proširenje 2004. godine podstaklo je težnju za slobodnom trgovinom sa narodima na istočnoj granici EU.

Do sredine sedamdesetih, trgovinski aranžmani u zapadnoj Evropi razvili su se u dva koncentrična kruga. Spoljašnji krug, koji obuhvata države i EFTA i EEZ, predstavlja *virtuelnu* zonu slobodne trgovine industrijskim proizvodima formiranu povezivanjem Ugovora iz Rima (za trgovinu u okviru EEZ), povelje EFTA Konvencije iz Stokholma i pojedinačnih bilateralnih sporazuma o slobodnoj trgovini. Unutrašnji krug EEZ bio je dublje integrisan.

3.2. Evropesimizam

Iako je carinska unija uvedena bez problema i po rasporedu, evropske integracije su stagnirale ubrzo nakon što je ovaj proces okončan. Zajednica je bila uzdrmana serijom političkih kriza tokom šezdesetih godina za kojima su usledile i ekonomske krize početkom sedamdesetih. Tada je nastupio period poznat kao *evropesimizam* (1973-1986). Bilo je potrebno mnogo vremena da spektakularno dobri ekonomski rezultati evropskih

privreda pedesetih i šezdesetih godina - praćeni očiglednim uspehom evropskih ekonomskih integracija - vrate poverenje Evropljana u sposobnosti njihovih vlasti da upravljaju državama. Toliko mnogo da su pojedine nacije počele da žale što su se obavezale na dublje integracije Ugovorom iz Rima. Na čelu pristalica nacionalnog suvereniteta nalazio se francuski predsednik Šarl de Gol.

Ovo pitanje je postalo ključno kako se približavala finalna faza tranzicionog perioda prema Ugovoru iz Rima (1. januar 1966). U ovoj fazi glasačke procedure u ključnom telu za donošenje odluka EEZ, Savetu ministara, trebalo je da pređu na odlučivanje većinom glasova. Za De Gola sporno je bilo to što zbog odlučivanja glasačkom većinom Francuska može da dođe u situaciju da treba da prihvati politike donete većinom čak i u slučaju kada glasa protiv njihovog donošenja. Na kraju, De Gol je prislio ostale članice EEZ da prihvate njegovo stanovište, tzv. *Luksemburški kompromis*; ubuduće je princip jednoglasnog donošenja odluka bila tipična procedura u odlučivanju EEZ. Insistiranje na principu konsenzusa znatno je umanjilo sposobnost EEZ za donošenje odluka i problem je postao još veći kada se EEZ proširila na devet članica 1973. godine.

Politika prazne stolice i Luksemburški kompromis

De Gol, koji se uvek suprotstavljao supranacionalnim težnjama evropskih integracija, stavio je na test te principe 1966. godine. To se dogodilo kada se Francuska suprotstavila nizu predloga Komisije, uključujući i mere za finansiranje Zajedničke agrarne politike. Francuska je prestala da prisustvuje glavnim sastancima Zajednice (tzv. *politika prazne stolice*) i pretila je povlačenjem iz EEZ. To označilo kraj posleratnog raspoloženja za radikalne promene, ali nije bio i kraj za EEZ. Uzamenu za svoj povratak Savet ministara, Francuska je zahtevala politički dogovor – Luksemburški kompromis – koji je de facto izmenio odredbu o većini glasova Ugovora iz Rima kada god zemlja članica najavi da su u pitanu *vrlo važni interesi*. Ukratko, to je preokrenulo pravac neograničene supranacionalnosti na koju su se Šestorica obavezala Ugovorom iz Rima svega deset godina ranije.

Iako Luksemburški kompromis nije imao pravnu snagu, imao je ogroman uticaj. To je podrazumevalo da je princip jednoglasnog donošenja odluka de facto bio na snazi za gotovo sva pitanja. Gotovo svaki napredak na putu dubljih ekonomskih integracija bio je zaustavljen sve dok princip većine glasova nije bio obavljen 1986. godine Jedinstvenim evropskim aktom. Kompromis u celini glasi: „*Tamo gde su, u slučaju da se odluke donose većinom glasova, u pitanju vrlo važni interesi jednog ili više partnera, treba da se pronađe rešenje koje mogu da usvoje svi članovi Saveta poštujući uzajamne interese i interese Zajednice*“.

3.3. Neuspeh monetarne unije

Šezdesete godine su bile vreme neodgovorene inflatorne monetarne politike SAD - koja je štampala novac za finansiranje Vijetnamskog rata. S obzirom na to da su sve glavne valute bile vezane za dolar u to vreme, američka inflacija je prenetu u Evropu i drugde. To je kao rezultat dovelo do postepenog sloma globalnog sistema fiksnih deviznih kurseva (između 1971. i 1973. godine).

Stabilnost deviznih kurseva smatrala se ključnim faktorom podrške brzom posleratnom rastu trgovine i međunarodnih investicija, kao i posledičnom rastu prosperiteta. To je sprečavalo nacije da se konkurentskom devalvacijom suprotstavljaju efektima otvaranja tržišta usled evropskih integracija. EEZ je tragala za načinima obnavljanja unutarevropske stabilnosti deviznih kurseva. Uspostavljen je Vernerov komitet koji je osmislio plan koraka za uspostavljanje evropske monetarne unije do 1980. godine. Lideri EU su usvojili Vernerov plan 1971. godine

Ekonomsko okruženje za ovaj novi evropski aranžman nije moglo biti gore. Mesecima nakon njegovog lansiranja, Jom Kipurski rat na Bliskom istoku uzrokovao je arapski naftni bojkot zapadnih država. Veliki rast cena nafte do koga je usled toga došlo imao je razorne ekonomske efekte na zapadnu Evropu. Samo nakon što su inflatorne tendencije u SAD uzele maha, naftni šok je dodatno pogodio ekonomsku aktivnost Evrope i svih njenih globalnih trgovinskih partnera. Većina evropskih naroda je usvojila ekspanzivne monetarne i fiskalne politike da bi kompenzovala pad privredne aktivnosti, ali su ovi potezi dodatno podstakli inflaciju. Rezultat su bili pad dohotka i rast inflacije poznati kao stagflacija. Tek što se svet oporavljao od naftnog šoka iz 1973. godine iranska revolucija je dovela do drugog velikog rasta cena nafte 1979. godine, što je dodatno podstaklo stagflaciju. Prateća serija kriza deviznog kursa uzrokovanih snažnim eksternim šokovima - stavlja je Vernerov plan van snage zauvek. Ovaj neuspeh monetarne integracije bilo je ključno obeležje evropesimizma.

3.4. Svetle tačke integracija u doba inflatorne krize

Institucije tri zajednice (EZUČ, Euratom i EEZ) racionalizovane su Ugovorom o spajanju 1965. godine (nastanak Evropske zajednice- EZ) i prvi put su organizovani direktni izbori za Parlament EU 1979. godine, prethodno su članovi birani iz redova članova nacionalnih parlamenata. Evropski monetarni sistem počeo je da funkcioniše 1978. godine i pokazao se kao veoma uspešan u stabilizovanju deviznih kurseva unutar EZ.

Španija, Portugalija i Grčka su izglasale demokratske vlasti, što ih je učinilo pogodnim za članstvo u EZ. Grčka se priključila 1981. godine, a Italija i Grčka 1986. godine.

U SAD i Evropi centralni bankari su odlučili da se bore protiv inflacije - koja je dostigla dvocifrene brojke u većini industrijskih zemalja. Uradili su to uvodeći dugotrajnu i tešku recesiju. U periodu od 1981. do 1983. godine rast je bio negativan ili neznatno pozitivan u većem delu Evrope. Iako su se stope inflacije smanjile, to je bilo na trošak znatnog rasta nezaposlenosti.

Počevši od 1984. godine, privredni rast je doživeo opravak. Politička stanovišta su se izmenila - naročito se industrijalizovanim delom sveta širilo uverenje u ispravnost sistema tržišne privrede. Za američkog predsednika Regana i britansku premijerku Tačera često su se vezivali avangardni stavovi, međutim, čak je i socijalistički francuski predsednik Mitteran usvojio znatno pozitivniji stav ka tržišno zasnovanim rešenjima. Iako ima mnogo razloga za ovakav zaokret filozofija, jedan od najvažnijih je sigurno činjenica da izraženo intervencionističke politike nisu uspele da spreče slabe ekonomske performanse.

4. PROGRAM JEDINSTVENOG TRŽIŠTA I EVROPSKO EKONOMSKO PODRUČJE

4.1. Program jedinstvenog tržišta: EZ 92

Povoljna privredna klima poklopila se sa stupanjem na scenu talentovanog promotera evropskih integracija, Žak Delora. Delor koji je izabran na funkciju predsedavajućeg Evropske komisije 1985. godine, bio je posvećen ideji ponovnog pokretanja evropskih interacija. U tom smislu on se zalagao za program kojim bi se okončalo stvaranje internog tržišta. On je taj proces nazvao Programom jedinstvenog tržišta. Plan je uobličen u *Beli papir* lorda Kokfilda 1985. godine. Sadržao je 300 mera neophodnih za transformisanje Zajedničkog tržišta u Jedinstveno tržište. Do jula 1987. godine, sve države članice su usvojile Jedinstveni evropski akt kojim se propisuje uvođenje mera u pravcu stvaranja jedinstvenog tržišta.

Firme EZ su 1985. godine uživale bescarinski pristup na međusobna tržišta; međutim, nisu uživale i slobodnu trgovinu. Trgovina u okviru Evropske zajednice bila je sputavana dugom listom barijera koje su sprečavale trgovinu kao što su različiti tehnički standardi i industrijska regulativa, kontrole kapitala, preferencijalna javna nabavka, administrativne i granične formalnosti, razlike u PDV i poreskim taksama i različita regulativa vezana za transport, a to su samo neke od njih. Iako se veći deo ovakvih politika pojedinačno čini zanemarljivim, zbir efekata koje su one zajedno proizvodile u velikoj meri je ograničavao trgovinu u Zajednici.

Zaista, mnoge od tih barijera uvedene su sedamdesetih godina i evropski narodi su u sve većoj meri usvajali standarde i regulativu koja je bila usmerena na zaštitu njihovih potrošača, radnika i okruženja. Slobodno kretanje robe takođe je bilo ograničeno praksom nacionalnih i lokalnih vlasti kao što su pristrasni modeli nabavke, ekskluzivna proizvodna ili uslužna prava i proizvodne subvencije. Slično tome, slobodna trgovina uslugama – koja je principijelno bila garantovana Ugovorom iz Rima - bila je daleko od prakse, ponovo zahvaljujući nacionalnim sigurnosnim zakonskim aktima. Od uslužnih firmi se obično zahtevalo da poseduju lokalne sertifikate, a uslovi za dobijanje takvih sertifikata su varirali od države do države. Proces sertifikacije je često bio pod kontrolom i uticajem nacionalnih firmi za pružanje usluga koji su imali ekonomski interes da isključe inostrane konkurente putem ovog procesa.

Ključne promene u Programu jedinstvenog tržišta bile su osmišljene tako da ponovo uspostave *Četiri slobode* (slobodno kretanje robe, usluga, ljudi i kapitala) na koje je obavezivao Ugovor iz Rima. Za to je trebalo učiniti sledeće konkretne korake:

Liberalizacija trgovine robom

- usaglašavanje ili napuštanje graničnih formalnosti,
- harmonizacija stopa PDV u okviru širokog raspona,
- liberalizacija javne nabavke,
- harmonizacija i međusobno priznavanje tehničkih standarda u proizvodnji, pakovanju i marketingu.

Liberalizacija trgovine faktorima

- uklanjanje kontrole kapitala,
- intenziviranje integracije tržišta kapitala,
- liberalizacija prekograničnih politika za ulazak na tržište, uključujući međusobno priznavanje dozvola dobijenih od nacionalnih regulatornih agencija.

Jedinstveni evropski akt je takođe uveo važne institucionalne promene. Da bi se razrešio zastoј u donošenju odluka koji je odlagao sprovođenje sličnih inicijativa u pravcu integracije tokom sedamdesetih godina, EZ 92 je obuhvatio velike izmene procedura za donošenje odluka. Odluke koje su se ticale Jedinstvenog tržišta trebalo je da se usvajaju na osnovu većine glasova umesto jednoglasnim odlukama.

Najnoviji aspekt Programa jedinstvenog tržišta bila je njegova usmerenost na mobilnost kapitala; druga obeležja programa mogu da se posmatraju kao prateće ili dodatne integracione inicijative o kojima je već prethodno postignut dogovor. Neke članice EZ su jednostrano liberalizovale kretanja kapitala pre EZ 92, ali se najveći deo liberalizacije odigrao tek u drugoj polovini osamdesetih godina u skladu sa nizom direktiva Programa jedinstvenog tržišta. Početna faza je bila završena 1988. godine u skladu sa direktivom koja je regulisala preostale restrikcije na kretanja kapitala između rezidenata EU. Završna forma sistema kodifikovana je Ugovorom iz Maastrichta.

Moguće je posmatrati ovaj aspekt Programa jedinstvenog tržišta kao oslobađajući političko-ekonomski proces koji je na kraju doveo do uvođenja evra. Jednostavna makroekonomska logika ukazuje nam na to da bez kontrole kapitala države moraju da biraju između kontrole njihovih deviznih kurseva i kontrole njihove monetarne politike. S obzirom na to da se stabilnost deviznog kursa smatrala najvišim prioritetom, članice EZ su podredile svoju monetarnu politiku stabilizaciji deviznih kurseva. Kada su države u jednom trenutku prestale aktivno da koriste monetarnu politiku, oslabili su i otpori prema centralizaciji odluka iz domena monetarne politike unutar Evropske centralne banke kao institucije.

4.2. Evropsko ekonomsko područje i četvrto proširenje

S obzirom na to da je Jedinstveni evropski akt obavezivao na mnogo tešnju ekonomsku integraciju članica EZ, države izvan EZ su se ponovo našle pod pretnjom diskriminatornih efekata integracije unutar EZ. Kao i tokom šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, to je izazvalo domino efekat tako što su preduzeća unutar EFTA tražila od svojih vlada da otklone nastalu diskriminaciju, zahtevajući bliže veze sa EZ.

Krajem osamdesetih godina vlade država članica EFTA odlučile su da moraju da odreaguju na stvaranje Jedinstvenog tržišta. Nekoliko zemalja je razmatralo prijavu za članstvo u EZ (što je Austrija i uradila), dok su druge razmatrale bilateralne pregovore. Žak Delor je inicirao donošenje odluke u januaru 1989. godine, predlažući da se donese sporazum o stvaranju Evropskog ekonomskog područja (EEP) koji suštinski proširuje Jedinstveno tržište na privrede članica EFTA (izuzev poljoprivrede i zajedničkih spoljnih carinskih stopa).

Imajući u vidu prethodno opisane političko-ekonomske snage, bilo je lako razumeti zašto su zemlje EFTA želele EEP. Dva aspekta EEP su, međutim, neobična. Prvo, prava i obaveze države EFTA nisu uravnotežene sa budućim zakonodavstvom EEP. EEP obavezuje članice EFTA na prihvatanje budućih propisa EZ koji se tiču Jedinstvenog tržišta, bez neke formalne razrade sadržaja ovih novih zakona. Drugo, EEP je predstavljala supranacionalnu strukturu za članice EFTA, što je karakteristika kojoj su se one opirale još od okončanja rata.

Kako se ispostavilo, članice EFTA nisu bile najzadovoljnije kompromisima koje je EEP podrazumevo, naročito u okruženju nastalom nakon Hladnog rata, kada se činilo da je politička podela između Istoka i Zapada nestala. Do kraja pregovora o EEP Austrija, Finska, Švedska, Norveška i Švajcarska su podnele prijave za članstvo. Za njih, EEP je bio prelazni aranžman. Švajcarski glasači su odbacili EEP u decembru 1992. godine, čime su efektivno zamrzli prijavu za članstvo. Slična situacija je bila i u Norveškoj, čiji su građani na referendumu odbacili članstvo, dok su 1995. godine Austrija, Finska i Švedska pristupile EU.

Jedinstveno tržište, EEP i planovi za stvaranje monetarne unije o pokrenuti su u vreme dok je politika Hladnog rata još uvek bila na snazi. Realizovani su u sasvim drugačijim okolnostima.

5. Raspad komunizma i Ugovor iz Mastrohta

5.1. Kolaps komunizma

Podela Evrope na komunistički i kapitalistički tabor bila je doslovno zacementirana 1961. godine izgradnjom Berlinskog zida. Iako životni standard na početku nije bio različit, do osamdesetih godina standard zapadne Evrope daleko je premašio standard istočne Evrope i SSSR. Svako je mogao da vidi da su zapadni privredni sistem (slobodna tržišta i sveobuhvatan program socijalnog blagostanja) i odgovarajući politički sistem (višepartijska demokratija i sloboda medija) obezbeđivali bolji način života u poređenju sa istočnim sistemom planske privrede i jednopartijskom vladavinom.

I dok je lagani raspad komunizma bio očigledan u zemljama centralne i istočne Evrope (CIE), sovjetski lideri su iznova i iznova sprovodili reforme putem ekonomskih pritisaka i povremenih vojnih intervencija. Do osamdesetih godina neadekvatnost sovjetskog sistema je prouzrokovala promene i unutar samog SSSR. SSSR je usvojio politiku skromnih protržišnih reformi i politiku otvorenosti, koje su podrazumevale planirana smanjenja unutrašnje represije i umanjene intervencije u poslovima sovjetskih republika i država unutar sovjetskog bloka.

Što se tiče evropskih integracija, od ključnog značaja su bile promene u sovjetskoj inostranoj politici. Prodemokratske snage u zemljama CIE, koje su neprekidno bile gušene vojnim intervencijama, više nisu nailazile na tako velike otpore Moskve krajem osamdesetih godina. Prvi proboj se dogodio u junu 1989. godine kada je poljski radnički pokret *Solidarnost* naterao komunističku vlast da prihvati slobodne parlamentarne izbore. Komunisti su izgubili izbore i vlast je preuzela prva demokratska vlada u sovjetskom bloku. Moskva je brzo uspostavila veze sa novom poljskom vlašću.

Politika nemešanja Moskve i poljski izbori pokrenuli su čitav niz događaja tokom naredne dve godine koji su revolucionarno promenili evropsku scenu. Proreformske snage u mađarskoj komunističkoj partiji vršile su pritisak da se odobre demokratski izbori i, što je još dramatičnije, Mađarska je otvorila svoje granice prema Austriji. Hiljade ljudi iz Istočne Nemačke se preselilo u Zapadnu Nemačku prolazeći kroz Austriju i Mađarsku. Ovaj niz masovnih protesta protiv komunističke represije kulminirao je otvaranjem granice između Istočne i Zapadne Nemačke.

Hiljade građana istočnog i zapadnog Berlina pošlo je 9. novembra 1989. godine ka Berlinskom Zidu sa pijucima i čekićima u rukama da sruše simbol podeljene Evrope. Do kraja 1989. godine, demokratske snage su preuzele kontrolu u Poljskoj, Mađarskoj, Čehoslovačkoj i Istočnoj Nemačkoj. Istočna i Zapadna Nemačka su se ujedinile 1990.

godine, a tri sovjetske republike - Estonija, Letonija i Litvanija objavile su svoju nezavisnost od SSSR. Do kraja 1991. godine, i sâm Sovjetski Savez se raspao, što je označilo i definitivno kraj mešanja u poslove zemalja centralne i istočne Evrope. EZ je brzo reagovala na ovaj geopolitički zemljotres obezbedivši hitnu pomoć i zajmove demokratijama u nastanku.

5.2. Ugovor iz Mاستrihta, evro i ujedinjenje Nemačke

Politički zemljotres uzrokovan padom Berlinskog zida takođe je proizveo i značajne promene unutar EU. Prirodan sledeći korak je bilo ujedinjenje istočnih i zapadnih delova Nemačke. Međutim, istovremeno je ujedinjena Nemačka u svesti pojedinaca dobila izvesno značenje. Sa 80 miliona stanovnika i 30% evropskog proizvoda, Nemačka je bila znatno veća od Francuske, Velike Britanije ili Italije. To je pokrenulo mnoge strahove, od poremećene političke ravnoteže u EZ do malo verovatnog, ali ipak zastrašujućeg ponovnog nemačkog militarizma. Mnogi Evropljani, uključujući mnoge Nemce, smatrali su da će Nemačka biti ujedinjena na najbolji način ukoliko je to u skladu sa izraženim rastom snaga koje povezuju članice EZ.

Naslanjajući se na svoj uspeh u stvaranju Jedinstvenog tržišta, Žak Delor je uhvatio ovaj istorijski momenat i predložio radikalno proširenje evropskih ekonomskih integracija - stvaranje monetarne unije, korak za koji je verovao da će vremenom dovesti i do političke integracije.

Ideju su ubrzo prigrlili i francuski predsednik Fransa Miteran i nemački kancelar Helmut Kol. Nakon obimnih pregovora, EZ se obavezala na stvaranje monetarne unije do 1999. godine i uvođenje jedinstvene valute do 2002. godine. Ta obaveza je činila srž Ugovora iz Mاستrihta.

Ugovor iz Mاستrihta formalno poznat kao *Ugovor o Evropskoj uniji*, a podrazumevao je najsveobuhvatnije evropske integracije još od Ugovora iz Rima. Osim odluke članova da svoj nacionalni suverenitet u domenu monetarne politike prebace na supranacionalno telo (Evropsku centralnu banku) i napuste sopstvene nacionalne valute ukorist evra, Ugovor je takođe:

- stvorio građanstvo EU; to je podrazumevalo pravo da se kreće i živi u bilo kojoj državi EU (Ugovor iz Rima je garantovao samo pravo rada u bilo kojoj zemlji članici) i glasa na evropskim i lokalnim izborima u bilo kojoj državi članici;
- obezbedio slobodno kretanje kapitala;

- ojačao saradnju članica EU u neekonomskim oblastima, uključujući bezbednosnu i odbrambenu politiku,; kao i primenu zakona, krivično pravo, građanske sudske poslove, azil i imigracionu politiku;
- obezbedio funkcionisanje principa supsidijarnosti na osnovu koga se se kontroliše prenos odgovornosti sa država članica na Evropsku uniju;
- ojačao poziciju Evropskog parlamenta u donošenju zakona EU;
- uveo *socijalno poglavlje* kojim je proširena socijalna dimenzija EU tako što su uvedene politike zaštite zdravlja i bezbednosti radnika, uslova rada, jednake isplate i konsultacije radnika.

Ugovori EU poput Mاستrihta imaju moć zato što moraju da budu deo domaćeg domaćeg zakonodastva svake države članice; svaka članica mora da ratifikuje ugovore EU da bi oni stupili na snagu. U mnogim državama EU, ratifikacija podrazumeva glasanje u nacionalnom parlamentu, a u drugima referendum. Bilo je dosta poteškoća u procesu ratifikacije Ugovora iz Mاستrihta.

Tokom pregovora, Velika Britanija je insistirala na formalnoj mogućnosti da ne mora da izglasa zajedničku valutu (ideja je bila da svi drugi članovi mogu da usvoje evro tek kada ispune kriterijume), kao ni primenu odredbi predviđenog socijalnog programa. Čak i uz ove odredbe, evroskeptici iz njegove sopstvene partije skoro da su smenili vladu britanskog premijera Džona Mejdžora tokom ratifikacije u britanskom parlamentu. Francuski predsednik Fransoa Miteran je stavio Ugovor na referendum očekujući masovno glasanje za opciju *da* koja je trebalo da podstakne izgleda za primenu Ugovora (referendumi nisu obavezni u Francuskoj), međutim svega 51,4% Francuza se izjasnilo pozitivno. Na Ugovor su stizale i primedbe da je neustavan, ali je nemački Vrhovni sud odmah presudio da je Ugovor kompatibilan sa nemačkim Ustavom. Stupio je na snagu u novembru 1993. godine.

Problematičnija je bila činjenica da su danski glasači skoro odbacili Ugovor 1992. godine na referendumu. Nakon što su lideri EU odobrili Danskoj da ne izglasa jedinstvenu valutu i bezbednosnu politiku, organizovan je drugi krug glasanja i Danci su glasali za.

6. Ponovno ujedinjenje istočne i zapadne Evrope

6.1. Prvi koraci: evropski sporazumi

Imajući u vidu da je gotovo svaka država u regionu imala slobodan trgovinski pristup ogromnom tržištu EU, sporazumi o slobodnoj trgovini sa EU bili su ekonomska neophodnost za novooslobođene zemlje centralne i istočne Evrope (CIE). Njihov strateški cilj, međutim, bilo je članstvo u EU i NATO; smatralo se da su bilateralni sporazumi o slobodnoj trgovini bili odskočna daska. Lideri zemalja CIE nisu bili uvereni da će novonastala situacija biti dugog veka. Za slučaj da nešto krene naopako u Rusiji i gvozdena zavesa se ponovo pojavi, svaka zemlja CIE je želela da osigura da će ovoga puta ta zavesa pasti istočno od njene granice.

Svaka zemlja CIE je objavila da je njen cilj da se priključi EU. Međutim, EU je oklevala tokom prve polovine devedesetih godina. Zaobilazeći pitanje članstva, EU je potpisala sporazume o pridruživanju (poznati i kao Evropski sporazumi) sa Poljskom, Mađarskom i Čehoslovačkom 1991. godine. Postepeno su usledili evropski sporazumi i sa drugim zemljama CIE. Do 1994. godine, takvi dokumenti su potpisani sa Rumunijom, Bugarskom, Albanijom, Estonijom, Letonijom i Litvanijom. EFTA je ugovorila slične bilateralne aranžmane. Neke zemlje CIE takođe su potpisale trgovinske sporazume međusobno, od kojih je najvažniji Sporazum o slobodnoj trgovini centralne Evrope (CEFTA) između Čehoslovačke, Mađarske i Poljske koji je počeo da funkcioniše 1992. godine (kasnije je proširen na Sloveniju, Bugarsku, Rumuniju i Hrvatsku, a danas su deo ovog sporazuma Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Moldavija, Srbija i Severna Makedonija).

Evropskim sporazumima je uspostavljena bilateralna slobodna trgovina između EU i svake pojedinačne zemlje CIE. EU je bila u obavezi da do kraja 1994. godine ukine carine i kvantitativne restrikcije za većinu industrijskih proizvoda. Veliki deo zaštitnih mera EU ostao je na snazi za grupu *osetljivih* industrijskih proizvoda, uključujući određeni deo tekstilnih proizvoda, proizvodnju uglja i čelika i gotovo sve poljoprivredne proizvode. Osim ukidanja carina za većinu industrijskih proizvoda, dalje težnje su bile usmerene na ostvarivanje napretka u realizaciji drugih ekonomskih sloboda na kojima Zajednica počiva u međusobnim odnosima. Usvajanje zakona i prakse EU (politika konkurentnosti, harmonizacija standarda itd.) pomogla je zemljama CIE da uspostave funkcionalne tržišne ekonomije brže nego što bi to mogle samostalno.

Obavezujući zemlje CIE da usvoje glavne elemente ekonomskih integracija i regulative EU, evropski sporazumi su bili ključni za tranziciju tih nacionalnih privreda

sa centralno-planskih na tržišne. Cilj članstva u EU imao je važno političko uporište potrebnim protržišnim reformama.

Međutim, došlo je do iznenadne obustave ponuda za članstvo pomoću evropskih sporazuma. To je odslikavalo duboko protivljenje mnogih Zapadnoevropljana u početku prema proširenju EU na Istok. Na primer, sporo delovanje parlamenata zemalja članica EU je bio razlog što su evropski sporazumi sa Mađarskom i Poljskom, potpisani u decembru 1991. stupili na snagu tek u februaru 1994. godine. Ovo oklevanje je velikim delom bilo uzrokovano ekonomskom prirodom zemalja CIE. Zemlje CIE su bile siromašne i mnogoljudne, a njihova privreda je bila zasnovana na poljoprivredi. S obzirom na to da EU u tom trenutku troši 80% svog budžeta na poljoprivredu i siromašne regione istočno proširenje je bilo posmatrano kao pretnja za grupe specijalnog interesa u EU-15.

Evropska unija je zvanično okončala svoje oklevanje u junu 1993. godine. Ključno političko telo EU - *Evropski savet* odlučio je u Kopenhagenu da će „*pridružene zemlje u centralnoj istočnoj Evropi koje to žele postati članice Evropske unije... Unija pozdravlja te zemlje kao članice od 1. maja 2004. godine*“. Odabrano vreme, maj 2004. godine, određeno je sa ciljem da se novim članicama omogući da učestvuju na izborima za Evropski parlament i u formiranju nove Evropske komisije. Savet je takođe definisao tzv. Kopenhagenske kriterijume za članstvo u EU:

- politička stabilnost institucija koje garantuju demokratiju, vladavina prava, ljudska prava i poštovanje i zaštita manjina;
- funkcionalna tržišna privreda sposobna da podnese pritisak konkurencije i tržišne snage unutar EU i
- prihvatanje pravnih tekovina Zajednice (zakoni EU su celina, uključujući sve ugovore i prateće odredbe) i sposobnost da se preuzmu obaveze na osnovu članstva, uključujući poštovanje ciljeva političke, ekonomske i monetarne unije.

6.2. Pripreme za proširenje na istok

Kada su lideri EU-15 potvrdili da će im se zemlje CIE vremenom pridružiti, takav korak je morao i da reformiše institucije EU. Sredinom devedesetih godina institucije oblikovane za šest članica, trpele su pritisak 15 članica, a nova priključivanja istočnih država bi sigurno izazvale krah institucija. Takva perspektiva je pokrenula dug lanac događaja.

Zahtevi za reformom institucija EU u skladu sa proširenjem formalno su se pojavili u decembru 1993. godine. Pisanje novog nacrtu ugovora (u okviru međuvladine konferencije) već je bilo usaglašeno u Ugovoru iz Mاستrihta; zakazano je za 1996.

godinu i planirano kao svojevrsna kontrolna provera na polovini puta ka monetarnoj uniji. Evropski savet je toj agendi, 1993. godine u Briselu, dodao i institucionalne reforme EU. Da bi se pripremila međuvladina konferencija 1996. godine, EU je formirala Grupu za razmatranje, čije je zaduženje bilo da izučava institucionalne reforme koje su potrebne EU da bi mogla da funkcioniše nakon proširenja. Prilikom formiranja grupe, lideri EU su izričito naglasili da treba razmotriti dva pitanja: glasanje u Savetu ministara (naročito određivanje težine glasova kao osnov za odluke kvalifikovanom većinom) i broj članova Komisije.

Izveštaj grupe (**Izveštaj Vestendorp**) predstavio je konsenzus o problemima sa kojima se suočava proširena EU - jasan iskaz, o tome zašto je potrebna institucionalna reforma EU. U njemu se takođe opisuje duboko neslaganje oko postizanja konsenzusa o potencijalnom rešenju. Razmimoilaženja koja rasvetljava taj izveštaj - velike naspram malih članica, federalizam naspram međuvladine saradnje itd. - upravo su ona pitanja koja su zaustavljala svaki korak decenijski dugog procesa reforme institucija EU.

Duboki problemi koji su zahtevali institucionalnu reformu EU ticali su se postupaka za donošenje odluka EU, s jedne strane, i izmene prirode uloge EU u svetu, s druge:

- Problemi vezani za donošenje odluka su vrlo složeni, ali je potrebu za reformama lako razumeti. Svaki student je imao prilike da vidi da je donošenje grupne odluke utvrđivanje novog termina za održavanje radionice ili nastave prilično lako u grupi koja se sastoji od relativno malog broja članova. Proces postaje gotovo nemoguć kada broj članova poraste iznad dvanaest. Ista logika važi i za tela za donošenje odluka u EU kao što su Savet ministara i Evropska komisija.
- Međutim, promene u spoljnoj politici EU bile su uzrokovane spoljnim događajima. Završetak Hladnog rata - i prateće okončanje sistema dve supersile - učinilo je međunarodnu politiku još komplikovanijim procesom, u kome je EU mogla da ima važnu ulogu. Štaviše, događaji u bivšoj Jugoslaviji ubedili su mnoge Evropljane da tradicionalna politika nemešanja više nije imala uporište. Međutim, imajući u vidu željene rezultate, efektivno delovanje obično zahteva određeni nivo koordinacije između bar određene grupe unutar članica EU.

Ugovor iz Amsterdama: raščišćavanje odredaba Ugovora iz Maastrichta

Evropska unija je 1996. godine počela da osmišljava nacrt Ugovora - koji je, u žargonu EU, nazvan međuvladina konferencija (IGC). To je dovelo do Ugovora iz Amsterdama 1997. godine. Ambicije vezane za Ugovor iz Amsterdama bile su visoke - zadatak je bio da se usaglase sve neophodne reforme vezane za proširenje na koje je Izveštaj Vestendorp ukazivao. Što se tiče tog cilja, Ugovor je podbacio.

Ugovor iz Amsterdama u najvećoj meri može da se posmatra kao raščišćavanje odredaba Ugovora iz Maastrichta. Posebnim dodacima, EU je dobila značajniju ulogu na planu socijalne politike (premijer Velike Britanije Toni Blair ukinuo je isključivanje Britanije iz određenih programa). Evropski parlament je dobio nešto veće nadležnosti i uvedena je ideja fleksibilne integracije.

S obzirom na to da ključne reforme vezane za proširenje nisu usaglašene, lideri EU su se složili da naprave listu pitanja koja moraju da budu razrešena pre proširenja tzv. pitanja preostala nakon Amsterdama i zatim su se složili da organizuju novu međuvladinu konferenciju 2000. godine. Pitanja koja su morala da budu razrešena bila su ista kao i ona iz 1993. godine: pravila glasanja u Savetu ministara i broj komesara EU. Tome je dodato pitanje sastava Evropskog parlamenta.

6.3. Proširenje EU na istok

Sporazumi o pristupanju sa 8 država CIE i dva mediteranska ostrva potpisani su 13. aprila 2003. godine, u Atini. U narednih godinu dana održavaju se referendum u svih 10 država, koji su završeni pobedom opcije za članstvo u EU. Shodno tome, proširenje se desilo 1. maja 2004. godine. Bugarska i Rumunija su sporazum o pristupanju potpisali 2005. godine i punopravne članice postale su 1. januara 2007. godine, dok je Hrvatska postala članica 2013. godine.

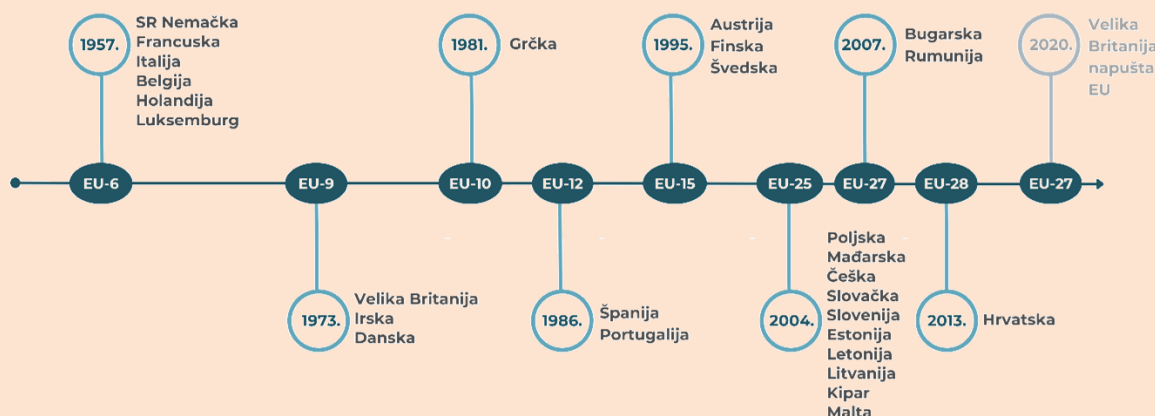
Faktori koji su znatno uticali da proces pristupanja sa ovim državama bude uspešno i relativno brzo okončan. Pre svega i najvažnije, jeste operedeljenost Evropske unije da igra značajnog i glavnog aktera prilikom transformacije ovih zemalja i njihovom prelasku iz jednog sistema u drugi, da im od samog početka pomaže i usmerava ih ka cilju koji su sami postavili. Druga, značajna karakteristika jeste snažna podrška Evropske komisije budućim članicama, koja je neretko značila i nadvladavanje skeptičnih stavova unutar država članica EU. Pored ova dva faktora, treba navesti još i geopolitičke interese i ubeđenost evropske političke elite da EU mora primiti države CIE kako ne bi izgubila kredibilitet.

Dostupnost velikog broja EU fondova (od kojih su najznačajniji ESI fondovi – Evropski strukturni i investicioni fondovi, što je zajednički naziv za nekoliko drugih fondova – Evropski fond za regionalni razvoj, Evropski socijalni fond, Kohezioni fond, Evropski poljoprivredni fond za ruralni razvoj i Evropski fond za pomorstvo i

ribarstvo) nesumnjivo je uticala na znatno poboljšanje ekonomske slike država CIE, a samim tim i životnog standarda njihovih građana.

Rezime - Ujedinjavanje Evrope – od EEZ do EU-27

Koren stvaranja današnje Evropske unije nalazi se u ekonomskom savezu Belgije i Luksemburga iz 1922. godine (BLEU). Sporazum je predviđao ukidanje carina i drugih ograničenja između dve zemlje, dok bi prema trećim zemljama bile uspostavljene zajedničke carine. Posle II svetskog rata u carinsku uniju se uključuje i Holandija (Beneluks). Međutim, za razliku od drugih sektora, trgovina poljoprivrednim proizvodima je još uvek ostala opterećena različitim ograničenjima. Ujedinjavanje Evrope počinje 1951. godine formiranjem Evropske zajednice za ugalj i čelik (ECSC) od strane: tri zemlje Beneluksa, Francuske, Italije i SR Nemačke. Cilj je bio da se proizvodnja uglja i čelika stavi pod zajedničku nadnacionalnu kontrolu, tj. da se objedini uprava nad resursima koji su u dva svetska rata bili glavini adut zaraćenih strana. Iste države su 1957. godine stvorile Evropsku ekonomsku zajednicu (EEZ) koja je proširenjem ovlašćenja 1965. godine prerasla u Evropsku zajednicu (EZ). Konačno, ugovorom iz Mاستrihta 1991. godine, EZ od 1993. postaje Evropska unija (EU).

Velika Britanija je dosledno odbijala uključanje poljoprivrede u bilo koji zajednički dogovor što je i bio glavni razlog njenog povlačenja iz pregovora oko osnivanja EEZ. Ona ostaje izvan EZ sve do 1973. godine kada zajedno sa Danskom i Irskom postaje punopravan član. Grčka se priključuje EZ 1981. godine, a Španija i Portugalija 1986. godine. Ujedinjenjem dve Nemačke EU se širi na bivšu DR Nemačku (1990. godine), a 1995. godine članice postaju Austrija, Švedska i Finska. Najveće proširenje se dešava 2004. godine kada se EU priključuju bivše socijalističke zemlje: Poljska, Mađarska, Češka, Slovačka, Slovenija, Estonija, Letonija i Litvanija, kao i dve ostrvske zemlje: Kipar i Malta. Rumunija i Bugarska postaju članice 2007. godine, a Hrvatska 2013. godine. EU tada broji 28 članica sve do 2020. godine kada Velika Britanija napušta EU.

Nadalje, izuzev Bugarske, Rumunije i Kipra, sve ostale države su i članice Šengena, što omogućava njihovim građanima lakše putovanje i rad u drugim državama Evropske unije. Mladi, studenti, iz ovih država u velikom broju (više hiljada njih svake

godine) učestvuju u programu Erasmus+ i odlaze u druge države članice EU da studiraju ili se usavršavaju, čime se i mobilnost državljana ovih 12 država znatno povećala u poslednjih 16 godina.

Pitanja

- Objasnite situaciju u Evropi nakon Drugog svetskog rata, vodeće ideologije po pitanju sprečavanja novih ratnih sukoba na tlu Evrope, kao i nastanak novih podela Istok-Zapad!
- Objasnite šta su predstavljali Organizacija za evropsku ekonomsku saradnju i Maršalov plan!
- Objasnite dve strane evropskih integracija: federalizam i međuvladina saradnja!
- Objasnite šta predstavlja Evropska zajednica za uglj i čelik!
- Elaborirajte nastanak Evropske ekonomske zajednice!
- Elaborirajte nastanak Evropske asocijacije za slobodnu trgovinu!
- Objasnite okolnosti prvog proširenja Evropske zajednice 1973. godine!
- Objasnite program jedinstvenog tržišta!
- Objasnite šta je predstavljao Ugovor iz Maastrichta!
- Elaborirajte proširenje Evropske unije na istok, odnosno ujedinjavanje istočne i zapadne evrope!
- Rezimirajte proces evropskih integracija od Evropske ekonomske zajednice do EU-27!